

PAPER DETAILS

TITLE: ERMENILERLE ILGILI 1916 VE 1918 YILLARINDA YAPILAN HUKUKI DÜZENLEMELER

AUTHORS: Ali GÜLER

PAGES: 91-137

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/114317>

ERMENİLERLE İLGİLİ 1916 VE 1918 YILLARINDA YAPILAN HUKUKÎ DÜZENLEMELER*

*Dr. Ali GÜLER***

I. GİRİŞ: YENİ DÜZENLEMELERİN SEBEPLERİ

Gayrimüslimlerin genel olarak hukukî durumlarındaki gelişmeler, 1900-1918 yılları itibarıyla iki ana bölümde değerlendirilebilir.

1908 yılına kadar; özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra "Nizamnameler"le oluşturulan ve bunlara bağlı olarak gelişen hukukî durum çok büyük değişiklikler göstermeden devam etmiştir. Gayrimüslimlerin Osmanlı Hükümeti ile olan ilişkileri de bu çerçevede içinde yürütülmüştür.

II. Meşrutiyet'in herkes için getirdiği "eşitlik" ilkesi, 1839, 1856 ve 1876'da olduğu gibi, millet liderlerinin kendi toplumlarının imtiyazlarına yeni rejimin gölge düşürebileceği endişesine kapılmalarına yol açtı². Osmanlı yönetimi bu endişeleri ortadan kaldırmak için uğraştıysa da; Gayrimüslimler arasında "milliyetçilik" akımının dış devletlerin de desteğiyle hızla artması ve bunun sonucu olarak, bu unsurların "bağımsızlık hareketleri"ne girişmeleri, devleti bazı yeni hukukî düzenlemeler yapmaya zorladı.

Bu düzenlemeler içinde, 1916 yılında Ermenilerle ilgili olarak hazırlanan yeni bir nizamname dikkati çekmektedir.

* Bu araştırma Beşinci Askeri Tarih Seminerinde Tebliğ Olarak sunulacaktır.

** Kara Harp Okulu Öğretim Üyesi.

1. Bilindiği gibi, Selânik merkez olmak üzere, Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı Makedonya'da yürütülen yoğun faaliyetler sonucunda, İttihat ve Terakki Derneği tarafından Haziran'da başlatılan ayaklanma karşısında, Abdülhamid Temmuz ayında Meşrutiyet'i ilân etmek zorunda kaldı. Böylece "Osmanlılık" fikrine dayanarak devletin parçalanmasına engel olmak isteyen "Jön Türkler" in mücadelesi başarıya ulaşmış oldu. G. Bozkurt, s. 196.

2. G. Bozkurt, s. 196.

XX. yüzyıla yaklaşırken hem Ermeni Patrikhanesi, hem de Osmanlı Hükümeti 1863 Nizamnamesi'nin Ermeniler içinde yarattığı huzursuzluklardan şikayetçi idi. Ermeni cemaati arasındaki mezhep tartışmaları, 1863 Nizamnamesi'ne göre oluşturulan "Umumî Meclis" 'te çeşitli fırkaların ortaya çıkışı ve bunlara başta Rusya olmak üzere bazı büyük devletlerin müdahaleleri huzursuzluğun kaynağını oluşturmaktaydı.

Özellikle Unumî Meclis'te oluşan fırkalar, millet içinde seçimlere müdahale ediyorlar; insanlar, din ve mezhep işlerini bir tarafa bırakarak meclise kendi taraftarlarını gönderebilmek için siyasî konularla uğraşıyorlardı. Bu arada mevkiini koruma düşüncesinde olan Patrikler de, bu fırkalarla uzlaşmayı tercih ediyor, ruhanî görevlerinin dışına çıkarak zaman zaman siyasî işlerle uğraşıyorlardı³.

Ermeniler arasındaki bu durum, Patriklerin otoritelerini de zayıflatıyor ve milletlerine söz geçirmeme gibi bir sonuç yaratıyordu. Adliye ve Mezâhip Eski Nazırı Cevdet Paşa 4 Kasım 1890 tarihinde Mabeyn Başkitâbeti'ne gönderdiği bir layihada bu konuda şunları söylüyor: "diğer patrikler gibi nüfuzunu gerektiği şekilde muhafaza edemediği cihetle Ermeni Patrikhanesi Nizamnamesi'nce patriğin iktidarı pek çok kısıtlanmış ve avamın nüfuzu artarak söz ayağına düşmüştür. Ermeniler ise gittikçe şımarıp bizce pek ağır görünen nizamnamelerine bile kanaat etmeyerek nizamın dışına çıkmaya cesaret etmekte. Ermenilerin bu yersiz tutumları Mezâhip Nezareti'nce sezilmiş ise de Bâb-ı Ali son Kumkapı olayına kadar işin önemini benimsememiştir..."⁴. A. Cevdet Paşa bu durumun düzeltilmesi için aynı belgede, nizamnamenin tadilini ve bunun için de devlete sadık Ermenilerden geçici bir "muhtelit" meclis kurulmasını teklif etmektedir.

Aynı dönemde Patrikhane de, işlerin yürümediği gerekçesiyle Devlete müracaat ederek nizamnamenin tadilini istemiştir. Patrikhane'nin böyle bir talebi "Encümen-i Mahsusa" tarafından incelenir ve Rum Patrikhanesi'nin benzer uygulamaları dikkate alınarak, düzeltilen nizamname 21 Ekim 1890 tarihinde Mabeyn Başkitâbeti tarafından Sadrazam Kâmil Paşa'ya sunulur. Bu mazbatayla nizamnamenin "azil, ruhbanların tutuklanması, ruhbanların yeminleri, nafaka, veraset davaları, cemaate ait müesseselerin inşaa ve tamirinde

3. B. Eryılmaz, s. 121.

4. BOA. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, C: IX., s. 139 vd. Belge No: 47.

toplanacak bağışlar, kilise ve okul ruhsatı" gibi konular yeniden düzenlenmiştir⁵.

Fakat bu düzenlemeler de, huzursuzlukları ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Çünkü, Ermeniler arasındaki siyasî fırkalar üzerinde İngiltere'nin ve özellikle Rusya'nın yönlendirici müdahaleleri problemlerin bir başka önemli boyutunu oluştuyordu.

Bilindiği gibi Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin Ecmiazin, Akdamar (Van) ve Sis (Kozan) Katagikosluğu olmak üzere, üç tane en üstün ruhanî makamı vardı. Kilise piramidine göre, bunların altında İstanbul ve Kudüs Patriklikleri bulunuyordu⁶. Osmanlı Ermenilerinin en yüksek ruhanî makam olarak Ecmiazin Katagikosluğu'nu tanımları ve 1863 Nizamnamesi'nin de buna göre oluşturulması; Rusya'ya Osmanlı Ermenilerini kışkırtma veya kontrol etme imkânını sağlamıştır⁷.

Ermenilerle ilgili olarak 1890'da yapılan idarî düzenlemelerin başarısız olmasında ve Osmanlı Devleti'nin 1916'da tekrar köklü bir düzenleme yapmasında etkili olan bu Rus müdahaleleri, XIX. yüzyılın son on yılında iyice artmıştı. Ayrıca İngiltere ve Amerika da bu faaliyetlerden büyük bir rahatsızlık duymaktaydı.

Bu konu çok sayıda arşiv belgesinde zikredilmektedir. Mesela 14 Ocak 1893 tarihli bir belgede "Rus himayesinden yana entrikacı, müfsit Krimian'ın katagikosluğa yeni seçilmesi üzerine Rus Çarı tarafından hararetle tebrik edildiği" belirtildikten sonra; İngiliz-Ermeni Derneği Başkanı Mr. Francis S. Stevenson'ın Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada "(Ermenilerce) Rusya'nın Ermenilerin kurtarıcısı olarak telâkki edildiği" ifade edilmektedir⁸.

5. Bu düzenlemelerle ilgili olarak bkz: BOA., *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, C: IX., s. LII-LIV ve 86 vd. Belge No: 31.

6. M.K. Öke, s. 144. Bununla ilgili olarak ayrıca bkz: Von Dr. Jur A. Abrahamian, *Die Grundlagen des Armenischen Kirchenrechts*, Zürich, 1919, s. 110 vd.

7. Tanzimat'tan sonra Rusya, Ecmiazin Katagikosluğu yoluyla, Ortodokslar'dan başka Osmanlı Ermenilerini de kullanmak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 1828'de İran'la yaptığı Türkmençayı Anlaşması ile Ecmiazin Ruslar'a geçince, bu konudaki faaliyetlerini artıran Rusya, Ecmiazin Katagikosluğu'nu güçlendirerek bütün Ermenileri Rus Ortodoks Kilisesi bünyesinde toplama yoluna gitti. Rusya'nın bu politikası özellikle Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler üzerinde uzun yıllar etkili oldu. Osmanlı Ermenileri arasında Rus himayesi konusu da çeşitli ayrılıklara yol açtı. Amerika'nın Harput Konsolosu da, 18 Ekim 1907 tarihli ve "Ermeni Gregoryen Kilisesi'nin Yönetim Şekli" başlıklı raporunda Ecmiazin Katagikosluğu hakkında bilgi verdikten sonra, burasının "zamanla Çar'ın kontrol ve denetimi altına girdiğini" belirtmektedir. Bkz: *The Notional Archives National Archives and Records Service General Services Administration*, Washington, 1972, Rule: 717, s. No: 10042-10044/195, No: 35.

8. BOA. *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler*, C: XI., s. 302, Belge No: 101.

Şüphesiz bütün İngilizler Stevenson gibi düşünmüyorlardı. Avam Kamarası'nın 2 Ağustos 1893'de yaptığı toplantıda Mr. Legh, "...Rus topraklarındaki Ermenilerin durumuyla Anadolu'daki Ermenilerin durumunun karşılaştırılması hayret vericidir. Türkler Ermenilerin ne dinine, ne de eğitim sistemlerine karışıyorlar"⁹ derken; Müfettiş Ernest Richard da raporunda, "(Ermeniler) Rusya'ya katılarak kaybolmak istemiyorlar, Türkiye'de Sultan'ın sadık tebaası olarak kalmak... istiyorlar"¹⁰ şeklinde yazıyordu.

Robert Collage Eski Müdürü Rahip Cyrus Hamlin, *The Congregationalist* Dergisi'nin 52'nci sayısında 25 Aralık 1898 tarihinde yayınlanan "Ermeniler Arasında Tehlikeli Bir Hareket" isimli yazısında; "gayet iyi ve düzgün bir İngilizce konuşan ve ihtilâlin ateşli bir savunucusu olan bir Ermeni bana Rusya'nın Anadolu'ya girmesini sağlamada umutlarının çok kuvvetli olduğunu söyledi" diyerek ona şu cevabı verdiğini belirtir: "Fakat sizin halkınız Rusya himayesini istemiyor. Kötü olsun, Türkiye'yi tercih ediyorlar. Bitişikte yüzlerce mil arazi var ve göç her zaman kolay. Asırlardır Osmanlı idaresinde kaldılar. Eğer halkınız Rusya'yı tercih etselerdi şimdi Türkiye'de bir tek Ermeni ailesi kalmazdı..."¹¹.

Rahip Hamlin'in gösterdiği bu tepki, esasında Amerika'nın, Ermeniler üzerinde Rus himayesi konusuna gösterdikleri tepkinin ifadesi idi. Çünkü Rusya, Osmanlı Devleti'nde İngiltere ve Amerika desteğinde Protestanlığın yayılmasını önlemek için her türlü tedbiri bu yıllarda almaktaydı¹².

II. 1916 ERMENİ KATAGİKOSLUK VE PATRİKLİĞİ NİZAMNAMEŚİ

Ecmiazin Katogikosluğu aracılığıyla Osmanlı Ermenileri'nin Rusya'ya olan bağımlılığı ve bu bağımlılığın özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında Devletin başına büyük problemler açması, İttihat ve Terakki Hükümeti'ni 1915 ve 1916 yıllarında bazı önemli kararlar almaya zorladı¹³.

9. BOA. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, C: XV., s. 12, Belge No: 8.

10. BOA. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, C: XIII., s. XXXIX., Belge No: 21.

11. BOA. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, C: XII., s. L., Belge No: 16.

12. G. Bozkurt, s. 182; Rusya'nın Ermenilerle ilgili politikaları için ayrıca bkz: S. Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar* C: I., 2. bsk., Ankara 1977, s. 102-104.

13. Dahiliye Nezareti önce 24 Nisan 1915'te ilgili vilâyet ve mutasarrıflıklara bir genelge göndererek Ermeni komitelerinin merkez ve şubelerinin kapatılmasını, evrakına el konulmasını ve elebaşlarının tutuklanmasını emretti (M.K. Öke, s. 144. Genelgenin tam metni için bkz: A. Süslü, s. 106-107). Ardından, Dahiliye Nezareti'nin 27 Mayıs 1915 ta-

Bunlar arasında konumuzu ilgilendiren en önemli karar, 1916 yılında 1863 Ermeni Milleti Nizamnamesi'nin yürürlükten kaldırılarak, "Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi" isminde yeni bir nizamnamenin yürürlüğe konmasıdır.

Adliye ve Mezahip Nazırlığı'nın hazırladığı 6 Eylül 1915 tarihli tezkere, Şuray-ı Devlet Tanzimat Dairesi'nde görüşülmüş ve gerekli tadilat yapılarak 3 Ocak 1916'da Vükelâ Meclisi'ne gönderilmiştir¹⁴. Adliye ve Mezâhip Nezareti'nce hazırlanan "Esbâb-ı Mûcibe Arızası" (6 Haziran 1916)¹⁵ da dikkate alınarak Vükelâ Meclisi'nce 17 Temmuz 1916'da onaylanan¹⁶ yeni nizamname, Sultan Mehmed Reşad'ın 19 Temmuz 1916 tarihli İrade-i Seniyyesi¹⁷ ile yürürlüğe girmiştir.

Otuzdokuz maddeden oluşan bu yeni nizamnamenin otuzyedinci maddesi ile 1863 Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmış¹⁸; "Mukaddime" de yer alan birinci madde ile; Sis ve Akdamar Katogikoslukları birleştirilmiş, İstanbul ve Kudüs Patriklikleri bu Katogikosluğa bağlanmıştır. Ecmiazin Katogikosluğu ile bütün ilişkiler kesilmiş, İstanbul Katogikosluğu'nun ikâmetgâhı Kudüs'teki Mar Yakup Manastırı olmuştur¹⁹. Bu nizamnamedeki "muayyen ahkâm dairesinde vezaifini ifa ve devletin evâmirini tenfiz" eylemekle mesul tutulan Patrik için; "Merci-i resmîyesi mûnhasıran Mezâhip Nezareti'dir ve yalnız umur-ı mezhebiyeden dolayı hakk-ı müracatı vardır"²⁰ denilmiştir.

rihli Tehcir (Yer Değiştirme) Kararı 15 Eylül 1915'de Mebusan meclisi'nde görüşülerek kânunlaştı. Bu kânunla, savaş sırasında Ruslarla işbirliği yapan Ermeniler; Doğu Anadolu vilâyetlerinden, Zeytun'dan ve yoğun oldukları diğer yörelerden, Diyarbakır Vilâyeti güneyine, Fırat Nehri vadisine, Urfa, Süleymaniye yakınlarına gönderiliyorlardı (M.K. Öke, s. 147 vd. A. Süslü, s. 99 vd.).

14. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1.

15. BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, s. 16-19.

16. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1. BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, s. 23.

17. BOA, DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1. BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, s. 23.

18. "Otuzyedinci Madde-20 Ramazan 297 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi Mefsuhtur" (bkz: BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1).

19. "Birinci Madde- Sis ve Akdamar Ermeni Katogikoslukları tevhid ve Dersaadet ve Kudüs Ermeni Patriklikleri dahi bu Katogikosluğa ilave olunmuştur. Osmanlı Ermenilerinin riyaset-i umumiyye-i ruhanîyesi iş bu katogikosluk ve patrikliğe ait olup, Ecmiazin Katogikosluğuyla alâka ve münasebetleri kâmilan kat edilmiştir. Katogikos ve Patriğin mahall-i ikâmeti Kudüs'de Mar Yakup Manastırı'dır. Daire-i ruhanîyesi Memâlik-i Osmaniye'dir" (BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayrimüslime, 67/1-1).

20. İkinci Madde (BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1).

Yeni nizamnamenin yürürlüğe konmasından kısa bir süre sonra 4 Eylül 1916'da, Ermeni Katogikos ve Patriği Sahak Efendi'ye "İtâsı" gereken "Berat-ı Alî" 'nin yayınlanması konusunda Sultan Resad tarafından Divan-ı Hümayun'a izin verilmiştir²¹.

Osmanlı Devleti, bu yeni Katogikosluk ve Patriklik Nizamnamesi ile hem Ecmiazin'i dışarda bırakarak Rusya'nın Osmanlı Ermenileri ile ilişkisini kesmeye, hem de siyasî bir nitelik almış olan "Umumî Meclis" 'i kaldırarak²², Ermeniler arasındaki fırka tartışmalarından doğan ve cemaat içinde Patriğin otoritesini sarsan huzursuzluğu önlemeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti'nin hukuk müşavirlerinden olan ve 1917'de Ermeni Kilisesi hakkında bir eser yazan Hrant Vartabet, 1916'da gerçekleştirilen bu kilise reformunun gerekli olduğunu belirtmektedir. Yazara göre, Osmanlı taraftarı olan Ermeniler çoğunlukta oldukları halde, Rusya'nın çeşitli oyunları ile Katogikos seçimlerini, Rus'un "aleti" olan Ermeniler kazanmışlar ve bunlar İstanbul Patrikliği kanalıyla Türkiye'deki yönetimle Ermenilerin arasını açmışlardır. Fakat şimdi yeni düzenlemelerle Osmanlı Ermenileri Rus manevî hegemonyasından kurtuluyor ve Kudüs Katogikosluğu'nun görev alanı bütün Osmanlı mülküne münhasır kılınıyordu²³.

III. 1918 DÜZENLEMESİ

İncelediğimiz dönemde Ermenilerin hukukî durumları bakımından ikinci önemli idarî düzenleme 1918 yılında, Mütareke'den sonra kurulan Tevfik Paşa Hükümeti²⁴ tarafından yapılmıştır. Bu düzenlemenin, İttihat ve Terakki Hükümeti'nce gerçekleştirilen

21. İrade-i Seniyye için bkz: BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-2; BOA. GMCAD; No: 11, *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 24.

22. Bu meclisin yerine, "Ruhanî" ve "Karma" olmak üzere iki meclis oluşturulmuştur: "İkinci Fasıl: Meclis-i ruhanî'nin Suret-i Teşkil ve Vezâifi (Beş ve Altıncı Maddeler), Üçüncü Fasıl: Meclis-i Muhtelit'in Suret-i Teşkil ve Vezâifi (Yedi ve Sekizinci Maddeler). BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1. "Ermeni Katogikosluk ve Patrikliği Nizamnamesi"nin irade-i Seniyye ile birlikte tam metni için bkz. BOA. DUIT., *Cemaat-i Gayri Müslime*, 67/1-1 ("Adliye ve Mezahib Nezareti Mezâhib Müdürlüğü adet: 108" numaralı Nizamname toplam beş büyük sahifedir); BOA. GMCAD., No: 11: *Ermeni Berat Defteri 1329*, s. 19-23. Ayrıca nizamname aynı isimle 1917'de Kudüs'te yayınlanmıştır. Nizamname'nin fotokopisi ve transkripsiyonu "Belgeler" bölümünde verilmiştir.

23. Vartabet, ayrıca bu düzenlemenin "Ermenilerin ümidi" olduğunu kaydetmektedir: *L'Empire Ottoman et L'Inépendance de L'Eglise Arménienne: En Supplément: Le Règlement du Patriarcat Ottoman*, İst., 1917; Zirkeden: M.K. Öke, s. 145, 266 not: 19.

24. 11 Kasım 1918-12 Ocak 1919 tarihleri arasında görevde kalan bu kabinenin üyeleri ve kuruluşu hakkında bkz: S. Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele C: I, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, 2. bsk., İstanbul 1992, s. 78 vd.

1916'daki düzenlemeye tepki olarak yapıldığı ve aynı dönemde alınan pek çok kararda da olduğu gibi, "Mütareke" ortamındaki siyasî oluşumların izlerini taşıdığı görülmektedir.

Tevfik Paşa Hükümeti, 14 Kasım 1334 (1918) tarihli, "Ermeni Patrik ve Katogikasloğunun Tevhidine Dair olan İrade-i Seniyye Ahkâmının İlgasına ve Bu Hususa Dair Verilmiş Olan Fermanın Mefsühiyyetine (yürürlükten kaldırılmasına) Dair" Şuray-ı Devlet Tanzimat Dairesi'nin 33758/499 numaralı "mazbata"sını²⁵ 17 Kasım 1334 (1918)'de görüşerek, "19 Temmuz 1332 (1916) tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi'nin ilgasına dair kaleme alınan Layiha-i Nizamî'nin mevki-i mer'iyete vaz'ı" için padişaha bir "mazbata"²⁶ göndermiştir. Sultan Vahideddin'in konuyla ilgi iradesi bir gün sonra, 18 Kasım 1334 (1918)'de altı maddelik bir Nizamname ("Layiha") ile birlikte yayınlanmıştır.

"27 Ramazan 279 (1863) Tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi Hükümünü İlga eden 2 Şevval 334 ve 19 Temmuz 332 (1916) tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi'nin ilgası Hakkında Nizamname "Layiha" " adını taşıyan bu Nizamname'nin maddeleri şöyledir²⁷:

"Birinci Madde- 27 Ramazan 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi hükümünü ilga eden 2 Şevval 334 ve 19 Temmuz 332 tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi ilga edilmiştir.

İkinci Madde- 27 Ramazan 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi ibka olunmuştur (tekrar yürürlüğe konulmuştur).

Üçüncü Madde- 2 Şevval 334 ve 19 Temmuz 332 tarihli Ermeni Katogikos ve Patrikliği Nizamnamesi'ne tevfikân sadır olan 12 Rebiyûlahir 335 tarihli Berat-ı Ali hükmü refedilmiştir (kaldırılmıştır).

Dördüncü Madde- Dersaadet Ermeni Patrikliği'nin tevcihi hakkındaki 23 Şevval 331 tarihli ve Sis Katogikosluğu'nun tevcihine dair bulunan 29 Ramazan 330 tarihli tevcih-i Berat-ı Alileri ahkâmı ibka olunmuştur.

25. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1; BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, s.2 4.

26. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1; BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, s. 25.

27. Belgenin fotokopisi için Eklere bkz.

Beşinci Madde- İşbu Nizamname tarih-i neşrinin ferdasından itibaren mer'idir.

Altıncı Madde- İşbu Nizamnamenin icrasına Adliye ve Mezâhib Nâzırı memurdur.

İşbu Nizamname'nin mevki-i mer'iyete vaz'ını ve nizamât-ı devlete ilâvesini irade eylerim. 12 Safer 1337/18 Teşrin-i sani 1334"²⁸.

Görüldüğü gibi, yukarıda gerekçelerini ayrıntılı bir şekilde verdiğimiz 1916'daki İttihat ve Terakki Hükümeti'nin yaptığı düzenlemeler tamamen yürürlükten kaldırılmış, Ermeniler tekrar 1863 Nizamnamesi'nin hükümlerine tâbi olmuşlardır. Yeni düzenlemelerin sebebi ise Şuray-ı Devlet Mazbatası'nda, "Hükümet-i Sabıka" tarafından 19 Temmuz 1332 (1916) tarihinde "kendi kendine neşr ve ilân ile uygulamaya konulan" nizamnamenin; Ermenilerin "Kanun-ı Esasî ile müeyyed (teyit edilmiş) olan hukuk ve eski imtiyazlarını ihlâl" ettiği hususu olarak gösterilmiştir. Yine aynı mazbatada 1916 Nizamnamesi'nin yeni hükümetin resmî beyanatı ile hükümden düştüğü ve 1916'dan önceki durumun (hal-i sabık) devamı sözkonusu olduğu için, 1863 Nizamnamesi ahkâmına uygun olarak görev yapmak üzere eski Patrik Zaven Efendi'nin İstanbul'a geri dönmesinin gerektiği²⁹ belirtilmiştir.

Aynı mazbatadan Patrik Zaven Efendi'nin "bir an evvel İstanbul'a iadesi ve bu konuda lazım gelen işlemlerin icrası" için Ermeni Katogikos ve Patrikinin Dersaadet Vekili'nden istek geldiği anlaşılmaktadır. Nitekim, hükümetin bu düzenlemeyi yapmasından kısa bir süre sonra, 6 Aralık 1918'de Kudüs'te bulunan Patrik Zaven Efendi İstanbul'a dönmüştür³⁰.

Tevfik Paşa Hükümeti'nin daha meclisten güvenoyu aldığı gün, Ermenilerle ilgili olarak (1863 Nizamnamesini tekrar yürürlüğe

28. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1; BOA. GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri 1329, S. 25.

29. BOA. DÜİT., Cemaat-i Gayri Müslime, 67/1-1; BOA. GMCAD., Ermeni Berat Defteri 1329, s. 24.

30. C. Bayar, *Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş*, C:V, İstanbul 1967, s. 1449. Patrik Zaven Efendi'nin döndükten sonraki faaliyetleri, özellikle Rumlarla birlikte Osmanlı Devleti aleyhinde yürüttüğü "siyasi" çalışmaları için bkz: A. Güler, "Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Rum-Ermeni İşbirliği", *Milli Kültür D.* sy: 74 (Temmuz 1990), s. 45 vd.

koymak şeklinde) yaptığı bu idarî düzenleme; hem Ermeni cemaati arasındaki siyasî gruplaşmaları, hem de bu unsur üzerindeki dış müdahaleleri tekrar gündeme getirebilecek bir düzenlemeydi. Hükümeti bu kararı almaya sevkeden etkenlerin başında, savaş sırasında İttihat ve Terakki Hükümeti'nin özellikle Ermenilerle ilgili olarak yaptığı bazı çalışmaların (techir vb.) İtilaf Devletleri'nce "Türklerin savaş içindeki en büyük suçu"³¹ olarak görülmesi bulunuyordu. Savaş sırasında bunu bir propaganda aracı olarak değerlendiren İngilizler, haksız barış şartlarını uygulamak için de aynı konuyu bir silâh gibi kullanıyorlardı.

Bu sebeple, Padişah Vahideddin ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayan İzzet Paşa Hükümeti (14 Ekim-11 Kasım 1918) çeşitli beyanlarıyla Ermenilere karşı yapılan haksızlıkların ortadan kaldırılacağını açıklamışlardı³². Tevfik Paşa Hükümeti, İzzet Paşa Kabinisi'ne göre, İttihat ve Terakki muhaliflerinin ve İngiliz tesirine açık olan üyelerin daha çok olduğu³³ bir hükümetti ve bu nedenle hükümetin azınlık veya Gayrimüslimlerle ilgili siyaseti de İtilaf Devletleri'nin siyasetlerinden pek farklı olmayacaktı. "Savaş sırasında yapılmış haksızlıkları gidermek, bu haksızlıkları yapanları cezalandırmak, Gayrimüslimlere memurluk, âyanlık, nazırlık vermek"³⁴ bu siyasetin ana hatlarını oluşturuyordu.

IV. SONUÇ

İşte böyle bir ortamda ve devletin en zayıf zamanında yapılan bu idari düzenleme kanaatimizce Ermenilerin ayrılıkçı çalışmalarını iyice hızlandıracak ve bu unsuru kullanarak devleti parçalamak ve paylaşmak isteyen İtilaf Devletleri'nin işini kolaylaştıracaktır³⁵.

31. S. Akşin, s. 31-32.

32. Bunlarla ilgili olarak bkz: S. Tansel, s. 99 vd. S. Akşin, s. 32-33.

33. Mesela kabinede yer alan Şeyhülislâm Haydarizade İbrahim Efendi, Maliye Nazırı Abdurrahman Efendi ve Evkâf Nazırı Eski Van Valisi Ahmet İzzet Bey (Kambur), İttihat Terakki aleyhtarı birer "intikam" adamlarıydı. Paris'te oturan ünlü muhalif Kürtçü lider Şerif Paşa'nın da amcası olan İzzet Bey "İngilizlerin kabinedeki adamı" idi (Bkz: S. Akşin, s. 79). Bu İzzet Bey II. Tevfik Paşa Hükümeti (13 Ocak-3 Mart 1919)'nde Dahiliye Nazırlığı'na getirilecek ve İttihat ve Terakki'lilerin tutuklanmaları işini gerçekleştirecektir (Bkz: S. Akşin, s. 148 vd.).

34. S. Akşin, s. 139.

35. Yirminci yüzyılın başlarında Gayrimüslimlerin sosyo-ekonomik durumları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Dr. Ali Güler, *Türkiye'deki Gayrimüslimlerin Yirminci Yüzyılın Başlarında Sosyo-Ekonomik Durumları (1900-1918)*, Ank. Ün. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, I-VIII, 1-267 s.

KISALTMALAR

- A. SÜSLÜ, *Ermeniler ve 1915 Tehçir Olayı*, Ankara, 1990.
- B. ERYILMAZ, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, İstanbul, 1990.
- BOA.: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*.
- BOA. DUİT.: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İradeler Tasnifi*.
- BOA. GMCAD.: *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Gayri Müslim Cemaatlere Ait Defterler*.
- G. BOZKURT, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara, 1989.
- M.K. ÖKE, *Ermeni Meselesi*, İstanbul, 1986.

**ERMENİLERLE İLGİLİ 1916
DÜZENLEMELERİNİN BELGELERİ VE
NİZAMNAME**

BEIGE:1

حسب الوصفه في هذا الموضع

Handwritten text in Persian script, likely a manuscript or letter. The text is dense and covers most of the page.

11/19-2

BEIGE:II

ارمنی قوزغولوسلو و بطریقکلی نظامی ماسدسی

مقدمه

برنجی اردو - سیسی واهتمار ارمنی قوزغولوسلو قوجید و دیسارت و قسارمنی بطریقکلی و قسارمنی قوزغولوسلو
مقدوره اولسه . مختار ارمنی قوزغولوسلو و بطریقکلی اولوب ایجابیه قوزغولوسلو
عمود و ماسدسی کلی نظامی اولسه . قوزغولوسلو و بطریقکلی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی
مملکت مختارید .

کیمی ماسد - بطریقکلی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی
تقدیر ایله مرجع سیسی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی قسارمنی

برنجی باب

انتخابات و تشکیلات و وظائف

برنجی قسارمنی

بطریقکلی اصول و شراط انتخاباتی

ایستیم ماسد - قوزغولوسلو و بطریقکلی نظامی اولوب ایستیم ماسد و روحانی و مختار و مختار و مختار و مختار
بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار
مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار
ایستیم ماسد و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار
ایستیم ماسد و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار
ایستیم ماسد و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار و بالا مختار

ERMENİ KATOGİKOSLUK VE PATRİKLİĞİ NİZAMNAMESİ

BOA., GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri, 1329/1913, s. 19-23. Orijinali,
BOA., DUİT., 67/1-1.

Handwritten text in Arabic script, likely a manuscript or a page from a book. The text is dense and covers most of the page, with some lines appearing to be part of a list or a series of entries. The script is cursive and characteristic of the Ottoman or Persian periods.

ERMENİLERLE İLGİLİ 1916 VE 1918 YILLARINDA YAPILAN HUKUKİ...

11/21-2

مشرکاً و مخیراً مراجعت و تفصیل کیفیت - همانی و مختلط مجلسدک فواید عاده و در وجه اجتماع هفت استماع

ایده لر -
 اول مرتبه - ماده سابقه موجب وقوع بر وجه استماع از سه - همانی و مختلط مجلسدک صورت فواید عاده
 اجتماع مذکور بقدری که در هر یک از این حکومت محله رساله محلی مذکور و بعضی تبلیغ اول شده
 بر این اعضا و در آن کمی بقیه است تحت یا استماع اول و در هر یک بطریقاً دره با اجتماع تشکیل آن از آن و در هر یک
 اینها هفت مجریه بی عرض و جمع سه قیام اندک در صکره شکایت و نقد بطریقاً سقوطی مستقیم اول و در هر یک
 اکثری تشکیل این در لایق اول و در آن رأی اندازد و در هر یک از آن که کیفیت در هر یک از آن و در هر یک از آن
 ایده لر - استوفرا و از سه بر وجه نهایت بکرمی در آن هفت طرفه استماعی مذکور بقدری که مجلسدک
 بدیده رک تقاضی که مجید - اول و بر مجبوریت اینها از این اعضا و در هر یک از آن که کیفیت در هر یک از آن
 که پس معرفت حکومت بطریقاً دره و در هر یک از آن -

اربع مرتبه - صورت فواید عاده در اجتماع این - همانی و مختلط مجلسدک بر وجه هفت کی شکایت موجب
 که از این یعنی اول و در اکثری شکایت در آن اصل و از این اعضا و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد
 بر این استوفرا و از سه بر وجه نهایت بکرمی در آن هفت طرفه استماعی مذکور بقدری که مجلسدک
 مذکور و اعضا و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد

بسی نظری

بطریقاً دره آن اداره عمره

اول مرتبه - بطریقاً دره بری بالذات بطریقاً دره و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد
 ضد و قبال امور مجریه و قیام و هیات اینها و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد
 اول قیام و بطریقاً دره مازد و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد
 استماع اینها و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد
 قیام و هیات اینها و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد
 و مختلط مجلسدک مشترکاً و از این اعضا و در هر یک از آن که استماعی امیره لازم کرد

$$\frac{11}{22-1}$$

در به بجز بخواه - در بقیه مقامه را به دامت اوست عجاایه این محله هلاک اید بید و مراد منجمه مشنا اول در به
 محله در فیه از مردی مرده پس بالذکر از این محله قزاقان را داند

اوله مقوله کئی نامه - بطریق - های مختلف مجسمه ساز محوره عقد اخلاص را بدیده قرار داده و آنرا به اختصار و با
موضه و سبب ابد مخلوقه بنا - تحقیق مجسمه صوری برانگیخته بر صورت بنا اخلاص را در مجسمه قرار نمانده و در هر
نظمه اندکی وضاحت خاصه کس - و هاسته از روح انچه برانی اساسیه مذهبه و نه دلائل دینی هاسته منقشی -
در عهد ایدک ای واضع و انبیا معارف کیفیتی کس مذکور - بنیغ ابد حق در هارز - بر مجسمه
نموده بطریق عقد شطاعت و توغده اوله در مجسمه و در مجسمه اوله -

طوبیاء بطریقه عقدہ سطلب و عقدہ در دست
 مرغی صادره - بطریقه - دانی و خط محمد اعظم و در اینجا یک نسخه صادره - اعظم ساجد ایدیه
 و بیضه و ج - اکلک عقدہ - دانه موجوده - کو - محلی خطی عقدہ سظم و بطریقه در دست بداندید بر روی
 مذاکب نقدیه و در تضمین ایدیه مراد و فتری شیخیه در دست و این ایلو -
 و این املد بطریقه و دست در

[illegible]

کے لیے

مرفعه القدر

[illegible]

$$\frac{11}{23-1}$$
[illegible]

اولوب بقدر وسيله ابد مشترکاً اجماع جائز و نه -

اولوبه نقشه وسيله مشتركاً اجماع جابر و صند -
اولوبه نقشه وسيله مشتركاً اجماع جابر و صند -
اولوبه نقشه وسيله مشتركاً اجماع جابر و صند -

و قوعده درجه کوره مذاهب نه رتبه کنیه علماء و اهل بیت و اولاد سریرم است
نه رتبه باقی ایضا کیفیت مجلس محرمی و اعلام اخبار این طریقه قرار از رتبه بالارونده حضرت باری

عزل ایستادین بفرمانم اتحایه دلیله ایستاد رک اوینی دوری مازد بر شیمی خصلت اتحایه شروع اولنو
نظر به این که

۱- از روی اصول برآورد شده
۲- از روی تجربی داده شده
۳- از روی محاسبه شده
۴- از روی مشاهده شده
۵- از روی حدس زده شده
۶- از روی حدس زده شده
۷- از روی حدس زده شده
۸- از روی حدس زده شده
۹- از روی حدس زده شده
۱۰- از روی حدس زده شده

طرفه و فرقه کبریا و درجه لوله و علمیه و بر پایه و برود و راضی الله و مقدره -
ایضا قدیمی شیفات اعظمی بطریق جامع و درم انفا و - و آنکه علم و طبع و درم و ارضی و بطریق و علم

[illegible]

اداره ارضی - بطریقہ مجسریہ اعصابی بحران و باطنی حسیات و معاندت خیر الیکتری
خاضعہ کا امور - ملاحظہ و ترمیم و یا توسیع و تنویر - و صافی ادب و حرکت و معاندت خیر الیکتری

[illegible]

معاذہ نبیلہ سے بعد کمالی مذکورہ یہ، راجا اور ملکہ تیسری رخی اختراع ہے۔

اولاً در تاریخ ماه - مرداد سال ۱۳۰۵ هجری قمری
مجلس شورای اسلامی در جلسه روز شنبه ۱۳ مرداد ۱۳۰۵ هجری قمری
مجلس شورای اسلامی در جلسه روز شنبه ۱۳ مرداد ۱۳۰۵ هجری قمری

[illegible]

سنة هاتكة نظرًا إلى قبحه - وهما في كل واحد منهما اسماء لك - فإني قد علمت أنه قد تم
تقديمه وتقدمه إلى مقامه من ذلك - فإني قد علمت أنه قد تم

فقط ضمیمہ تبدیل ایڈر ملے۔
 قیغیہ و نقد پر اہلہ بطریق معائنہ سے

ادارة الترخيص - فتوى من رابطة علماء مصر

Adliye ve Mezâhip Nezareti
Mezâhip Müdürlüğü
Aded-108

ERMENİ KATAĞİKOSLUK VE PATRİKLİĞİ NİZAMNAMESİ

Mukaddeme

Birinci Madde- Sis ve Ahtamar Ermeni Katağikoslukları tevhit ve Dersaadet ve Kudüs Ermeni Patriklikleri dahi bu katağikosluğa ilâve olunmuştur. Osmanlı Ermenilerinin riyaset-i umumiyye-i ruhaniyesi işbu katağikosluk ve patrikliğe ait olup Ecmiyâzin Katağikosluğuyla alâka ve münasebetleri kâmilan kat edilmiştir. Katağikos ve patrikin mahall-i ikâmeti Kudüs ve Maryâkup Manastırı'dır. Daire-i ruhaniyesi Memâlik-i Osmaniye'dir.

İkinci Madde- Patrik Memuriyet-i Berâtı-ı Alisiyle işbu nizam-namede muayyen ahkâm dairesinde vezâifini ifa ve Devletin evâmirini tenfiz eyler. Merc-i resmîyesi münhasıran Mezâhip Nezaretidir. Ve Yalnız umur-ı mezhebiyeden dolayı hakk-ı müracaatı vardır.

Birinci Bab

İntihâbât ve Teşkilat ve Vezâif

Birinci Fasl

Patrikin Usulü Şerâit-i İntihâbiyesi

Üçüncü Madde- Katağikosluk ve Patriklik makamı inhilâl eyledikte ruhanî ve muhtelit Meclisler azası, nihayet üç gün zarfında bil içtima berat-ı Ali ile mensup Murahhaslardan birini Patrik Kaymakamlığına intihap ile müştereken Mezâhip Nezareti'ne iş'ar ederler. Mezâhip Nezâreti Bâb-ı Ali ile bil-muhabere kaymakamın memuriyetini tasdik eder. Müteâkiben kaymakam katağikos ve patrikin intihabı için biri sınıf-ı ruhaniden ve diğeri sınıf-ı ruhani-nin gayrisinden ikişer vekil intihap ve ağramanı derhal bilcümle murahhaslıklara tebliğ eyler. Murahhaslıklarca patriklik merkezinde veya civarında sakin ruhaban ile ruhabandan gayrisinin dahi tev-kili caiz ise de berzat ikiden ziyade dâire-i rûhâniyenin vekâletini

ihraz edemez. Bu suretle intihap edilen vekiller mensup oldukları murahhaslıktan muta birer vesikayı hamil olarak kaymakamın tebliğatı vâkıası tarihinden itibaren nihayet kırkbeş gün zarfında Patrikhanede kaymakamın taht-ı riyasetinde ve meclis-i ruhanî ve muhtelita azasıyla birlikte biliçtîma katoğikosluk ve patrikliğe şâyân-i intihap ve piskoposluk mertebesine hâiz murahhas ve sair piskoposların isimlerini havi bir defter tanzim ederler. Bu muammele rey hakkı ile icra kılınır ve evsaf-ı nizâmiyeyi haiz olarak hakkında rey verilen murahhas ve piskoposlar kazandıkları ârânın miktarına bakılmayıp dahil-i defter edilir. Her halde bunların miktarı yediden az olamaz. Mezkûr defter kaymakam tarafından Mezâhip Nezareti'ne takdim olunur. Mezâhip Nezareti Bâb-ı Ali ile bilmuhabere defterin muhtevi olduğu isimlerden esbab-ı mülkiye dolayisiyle intihabı hükümetçe tensip edilmeyenler bulunduğu takdirde onları istisna ederek mütebâkisinden intihabın icrasını kaymakamlığa cevaben tebliğ eder. Müteakiben Heyet-i intihabiye yine o suretle içtima ederek Hükümetçe kabul olunan namzetlerden üçünü rey-i hafi ve ekseriyet-i mutlaka ile tefrik eyler ve bunlardan biri münhasıran meclis-i ruhânî canibinden kezâlik rey hakkı ve ekseriyet-i mutlaka ile katoğikos ve patrikliğe bil intihap olbabda heyet-i intihabiye tarafından tanzim edilecek mazbata Mezâhip Nezareti'ne takdim ve intihab-ı vakıanın tasdik-i aliye iktirânı istida olunur. bunun üzerine bilistizan şeref sadır olacak irade-i seniyye-i Hazret-i Padişâhının Mezâhip Nezareti'nden tebliğini müteakip merasim-i lâzime-i mezhebiye bilifa katoğikos ve patrik vezâifî ruhânîsine mübaşeret eyler.

Dördüncü Madde- Patrikliğe namzet gösterilecek zevâtın piskoposluk mertebe-i ruhânîsini haiz ve ebâneed teebâa-i Osmanîyeden bulunması ve ahlâk ve efâliyle Devletin ve cemaatin emniyet ve itimadını kazanmış ve hiç bir suretle mahkûmiyet-i cezaiyeye düşürülmemiş ve lâakal beş sene bir murahhaslığı hüsn-ü idare eylemiş olması ve sinen kırkbeşden dîn olmaması devletin lisan-ı resmîyesine ve bikaderü'l-îmkân kavanin ve nizâmât-ı umumîye ahkâmına vakıf bulunması lâzımdır.

İkinci Fasl

Meclis-i Ruhânînin Sureti Teşkili ve Vezâifî

Beşinci Madde- Meclis-i Ruhânî nısfı Berât-i Ali ile mensup murahhaslardan ve nısfı diğeri sair piskoposlardan olmak üzere oniki piskopostan mürekkeptir. Meclis-i ruhânîyeye patrik riyaset

eder. Gaybubet ve mazereti halinde azadan birini tevkil eyler. Azanın müddet-i memuriyetleri iki senedir. Her sene nısfı tebdil eder. İşbu nizamnamenin tatbikâtını takip eden ilk sene nihayetinde bu tebdil kur'a ile icra olunur. Murahhaslık sınıfını haiz azanın tebdillerinde münavebe usulü cereyan eder. Diğer aza her sene zaman-ı tebdilden beray-ı mukaddem meclisce ekseriye ârâ ile intihap edilir. Tesavi-i ârâ vukuunda patrikin rey verdiği taraf tercih olunur. Bilumum azanın memuriyetleri Mezâhip Nezareti'nin tasdikiyle icra olunur. Azay-ı muntahibenin tekrar intihapları caizdir.

Altıncı Madde- Meclis-i Ruhânî, cemaatin umur-ı mezhebîyesine nezaret ve Ermeni Kilisesi'nin itikadât ve ruayâtını cemaat beyrinde terviç ve tahkim ile halelden muhafazaya dikkat etmek ve kiliselerle müstahdeminin muntazam bir halde bulunmalarında ve sınıf-ı ruhânînin ıslah ve terfiye ahvaliyle ehliyet ve kabiliyetle muttasif piskopos ve rahip ve papazlar yetişmesine çalışmak, Ermeni Mektebi'nde tedrisât-ı mezhebîyenin hüsn-ü cereyanına bakmak ve muhahhaslar hakkında cemaatce vuku bulacak şikâyetî tetkik ile mukaziyatını ifa ve münhal olan murahhaslıklara münasiplerini bil-intihap Mezâhip Nezareti vasıtasıyla berat-ı Alilerinin tasdirini istida eylemek ve cemaatçe tekevvün eden mesail-i mezhebîyeyi bit-tahkik kilisenin usul-i meriyesine tevfiân hal ve tesviye etmekle mükelleftir.

Üçüncü Fasl

Meclis-i Muhtelitın Suret-i Teşkilıyla Vezâifi

Yedinci Madde- Meclis-i muhtelit dördü meclis-i ruhânî azasından ve sekizi sınıf-ı ruhânînin gayri muteberan-ı cemaatinden olarak oniki efrattan mürekkeptir ve riyaset-i tabiyesi patriklik makamına ait olmakla beraber patrik canibinden azay-ı ruhânîyeden birinin reis vekâletine tayini dahi caizdir. Azay-ı ruhânîye Meclis-i Ruhânîce ekseriyet ârâ ile tefrik ve azay-ı gayri ruhânîyeden biri ale'd-devam patriklik merkezince ve diğer yedisi her murahhaslıktan bir kişi olmak üzere bil-münavebe murahhaslıklarca intihap olunarak cümlesi Mezâhip Nezâretii'nin tasdikiyle tayin olunurlar. müddet-i memuriyetleri iki sene olup her sene nısfı teedbil eder. İşbu nizamnamenin tatbikini takip eden ilk sene nihayetinde bu tebdil kura ile icra olunur. Azay-ı gayri ruhânîyenin mensup oldukları murahhaslık dairesi veyahut patriklik merkeziyle civarındaki mahaller ahalisinden bulunmaları caizdir. Bunlardan tebdil edilenler lâakal iki sene sonra tekrar intihap olunmak selâhiyetini ihraz eyler-

ler. Fakat inkizây-ı müddetten mukaddem vefât ve istifa gibi bir suretle vuku bulacak münhalâta intihap olunanlar seleflerinin müddetlerini ikmâl eyledikten sonra yeniden intihap edilebilirler.

Sekizinci Madde- Meclis-i muhtelitin vezaifi patrikhane sandığının varidât ve masrafına nezaret ve doğrudan doğruya patrikliğe merbut kilise ve manastırlarla cemaatçe müesses mekâtibi hususîye ve hayrat-ı saireye ait emlâk ve akar ve nukutu gayrianın hüsn-ü idaresine dikkat etmek ve murahhaslıklar dahilinde bulunan müessesât-ı mezkûre emlâkinin her sene murahhaslar canibinden gönderilecek hesap cetvellerini bi't-tetkik icabâtını ifa eylemek ve devletçe muteber olan vaziyetnameler mucibince menaf-i cemaata terk ve vasiyet edilen nukut ve emvâlin musula olan cihetlere sarfını indelhace taraf-ı kanunîye bilmüracaa temin etmekten ibarettir. Meclis-i mezkûr alelâyde haftada birgün inikât eyler.

Dokuzuncu Madde- Mevaddı sabıkada beyan olunduğu veçhile meclis-i ruhânî cemaatince müesses mekâtibin ulûm-ı mezhebîye tedrisâtı ve meclis-i muhtelita dahi mekâtib-i mezkûrenin varidatı ve masrafı hususatına nezaret edebilüp ale'l-umum mekteplerinin gerek suret-i tesisi ve küşâdı ve gerek heyet-i talimîyenin usul-ü tayin ve teşkili ve tedrisât-ı iptidâîye ve telmiye ve ilmiyenin icarâsı kavanin-i umumîyye ve Maarif Nezareti'nin teftiş ve murakabesine tâbidir.

Dördüncü Fasl

Patrik ile Meclisler Arasındaki Münasebât

Onuncu Madde- Patrik esbab-ı şahsiyeye mebni meclis-i ruhânî ve muhtelita azasından hiç birini diğerine tercih etmeyerek haklarında muamele-i müsaviye ibraz ve meclislerin müzakerâtını hüsn-ü idare ile mahalli intizamı efzâl ve ikvalden ibrâz etmekle mükellef olduğu gibi, aza dahi patrike karşı daima hürmetkerâne muamele ederek huzur ve gıyabında şeref ve haysiyetine makise iraf edecek harekât ve tûfuhâtan içtinap etmeğe mecburdur.

Onbirinci Madde- Meclis-i ruhânî ile meclis-i muhtelitin Patrikhaneden başka bir mahalde içtima etmiş ve Patrikhanede dahi patrik ile tarafından tevkil olunacak zevâtan maada kimsenin riya-seti altında toplanması memnudur. İşbu memnuiyet hilâfındaki içtimaatâ ittihaz olunan kararlar gayri muteberdir.

Onikinci Madde- Meclis-i ruhânî veya muhtelite azasından birinin yekdiğerini müteakip üç içtimada bilâ özür hazır bulunmama-

sı istifa eda olunarak işbu nizamname mucibince yerine diğerinin intihabını istilzam eyler. Mazereti bulunanların patrike beyan-ı hali ile istihsali mezuniyet eylemeleri lâzım gelir. Mazereti tebeyyün eyleyenlere bir sene zarfında nihayet üç mah ruhsat azasına patrikin selâhiyeti olup bundan ziyade mezuniyet verilmesi azanın mensup olduğu meclisin inziman reyi ve kararına mevkuftur. Ancak müzakerât ve muammelâtın hâlel-i tatarrukuna mahal kalmamak için azay-ı mezûnenin miktar-ı meclis heyetinin sülüsüne asla tecavüz edemeyecektir.

Onüçüncü Madde- Meclis-i ruhânî ve muhtelite azasından bir veya bir kaçının hilâf-ı nizâm hal ve hareketi vukuunda patrik kendilerini celp ve davetle evvel emirde suret-i nâzikânede ihtarât icra eyler ve tesiri görülmediği takdirde bunları nihayet iki içtimada bulunmaktan men eder. Bu suretle duçar-ı müczât olan azanın şu hareketâtı tekrar eylediği takdirde patriğin talebiyle bunlar dahil olmak-sızın ruhânî ve muhtelite meclisler birleşerek bilmüzakere tebdil ve ihraçlarını ekseriyet-i mutlaka ile kararlaştırdıkları halde hükmü icra olunur. Böyle bir karar-ı mahsus çıkarılanların tekrar intihapları caiz değildir.

Ondördüncü Madde- Ruhânî ve muhtelite meclislerden her birinin patrikten şikâyet hakları vardır. Şöyleki, azadan birinin veya hut bir kaçının kendi vazifelerine müteallik umurdan dolayı patrikten şikâyetleri vukuunda keyfiyeti tahriren ve esbâb-ı mucibe dermeyaniyle mensup oldukları meclise nazaran beyan ederler. Meclisce dahi bade'z-zikir şikâyeti mezkûre ekseriyet-i mutlaka-i ârâ ile haklı görüldüğü takdirde olbabdaki kararın patrike ilâmiyle talep izahât olunur ve patrik tarafından nihayet onbeş gün zarfında tahriren, verilecek izahât-ı cevabîye bi't-tekkik kifâyetine ekseriyetle karar verildiği halde mesele kapanmış olur. İzahât-ı vakıa ekseriyette kâfi görülmediği takdirde meclis-i mezkûr azası Mezâhip Nezareti'ne müştereken ve tahriren müracaat ve tafsil-i keyfiyetle ruhânî ve muhtelite meclislerin fevkalâde olarak içtimâna ruhsat istida ederler.

Onbeşinci Madde- Madde-i sabıka mucibince vuku bulacak istida üzerine ruhânî ve muhtelite meclislerin suret-i fevkâledede içtimâna Mezâhip Nezareti'nce verilecek mezuniyet Hükümet-i mahalliye ve safiyetle meclis-i mezkûre azasına tebliğ olundukta bunlar azadan en kıdemli piskoposun taht-ı riyasetinde olarak patrikhanede bil-içtima müştekilerin ifâdâtını ve patriğin izahât-ı tahri-

riyesini arz ve açık tetkik eyledikten sonra şikâyet-i vakıa patriğin sükutunu müstelzim olduğuna salisân ekseriyeti teşkil eden lâakal ondört rey ile karar verdikleri halde keyfiyeti derhal Nezarete ve tahriren patriğe iş'ar ederler. İşbu karar üzerine patrik nihayet yirmi dört saat zarfında istifasını Mezahip Nezareti'yle Meclislere bildirerek makamını terke mecbur olup bu mecburiyet ifa edilmez ise azanın müracaatı ve Nezaretin tebliği üzerine kendisi marifet-i Hükümetle patrikhaneden ihraç olunur.

Onaltıncı Madde- Sureti fevkâlâdede içtima eden ruhânî ve muhtelite meclislerce patrik hakkındaki şikayeti mucip sukut görülmez ise yani olbabda ekseriyet-i sülûsân ârâ hasıl olunmaz ise müşteki azanın derhal istifa etmeleri lâzım gelerek yerlerine işbu nizamname mucibince diğerleri intihap olunur ve patrik olan zat makam-ı memuriyette bulundakça müştekiller meclis-i mezkûre azalığına tekrar intihap edilemez.

Beşinci Fasl

Patrikhanenin İdare-i Umumîyesi

Onyedinci Madde- Patrikhanede yeri bizzat patrikin ve diğeri ruhani ve muhtelite meclislerin ve üçüncüsü de Patrikhane sandığı-nın umur-ı tahrîriye ve kaydiye ve hesabiyesini ifa etmek ve bir başkâtıp ile lüzumu kadar ketebeden mürekkep olmak üzere üç kalem ve patriğin mezun edeceği muammelât-ı ruhânîye ile müstakil ve sınıf-ı ruhânîden bir vekil ve hademât-ı müteferrika-i mezhebî-yede istihdam edilmek üzere ihtiyaç derecesinde rahip ve papaz ile miktar-ı kâfi hademe bulundurulur. Patrik vekili ve patriğin kalem heyeti ve salifü'l-beyan rahip ve papazlar ile hademe doğrudan doğruya patrik tarafından ve diğer iki kalem heyetleri de ruhânî ve muhtelite meclislerce müştereken ittihâz edilecek mukarrerat üzerine yine patrik canibinden tayin ve tebdil olunur.

Onsekizinci Madde- Patriklik makamına varit olan evrâk icap eden meclise havale edilir ve mevâd-ı müstâcele müstesna olarak meclislerce kayıt numaraları sırasıyla bi't-tezkir lâzım gelen kararlar ittihâz olunur.

Ondokuzuncu Madde- Patriğin ruhânî ve muhtelite meclislerce mevadd-i muhavvele hakkında ittihâz edilecek kararlara itiraz ve esbâb-ı mucibe dermeyân ile maslahâtın tekrar tetkiki talebe selâhiyeti bulunduğu gibi, bu suretle tekrar ittihâz olunacak kararlar teyid ve ısrar-ı tazammun eylediği ve maslahât-ı hassa-i meclis-i ruhânî-

ce lazımtakdir mesaili esasiye-i mezhebîyeden olmadığı halde mes'ubukını deruhte ederek rey ve içtihad-ı zafiiyesiyle ifay-ı muamele ve keyfiyeti meclis-i mezkûre tebliğ eylemek hakkını da haizdir. Böyle bir halden dolayı patrik hakkında şikâyet vukuunda On-dördüncü Madde mucibince hareket olunur.

Yirminci Madde- Patrik ile ruhâni ve muhtelite meclisler azasına ve Patrikhanenin müstahdemeyni sairesine azası icap eder. Maaş ve yevmiye ve harç ve rahların miktarı varidat-ı mevcudeye göre meclis-i muhtelitece her sene tanzim ve patrik tarafından badettasdik bir sureti Mezâhip Nezaretine de takdim edilecek muvazene defteri mucibince sandıktan tesviye ve ifa edilir.

Yirmibirinci Madde- Patrikhane sandığı meclis-i muhtelitin taht-ı nezaretindedir. Varidatı evvelâ Patrikhane ve manastırın emlak-ı merbutası hasılatından saniyen cemaatçe vuku bulacak ve teberruattan salisen bilâ varis vefat eden ruhabânın emvâl-i metrukâsından rabian idare-i ruhâniyece patriklik merkezine mensup Ermeni ahâli beynindeki nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi muammelmât-ı mezhebîye hasılatından ve hamisen senevî muvazene defterlerinde meclisi muhtelite kararıyle her murahhaslığa tarh ve tevzi edilecek patriklik aidatından ibarettir. Bundan başka her ne nam ve vesile ile olur ise olsun Patrikhanece efrad-ı cemaatten bir şey almak memnudur.

İkinci Bab **Murahhaslıklar**

Yirmiikinci Madde- Murahhaslar Patrikhane meclisi ruhânîsince müntehip ve taraf-ı Devletten mansıp olarak daire-i ruhânîyeleri dahilinde berat-ı Aileleriyle işbu nizamname ahkamına tevfikân ifay-ı memuriyet ederler. Ebâen asced Tebâ-i Devleti Aliyeden bulunmayanlarınile mahkûmiyetin sıpk edenlerin ve sû-i hal ile müştehrâ olanların ve otuzbeş yaşını ikmal etmeyenlerin ve devletin lisân-ı resmîsine ve bikaderi'l-îmkân kavânin-i nizamâtı umumîye ahkâmına vâkıf olmayanların murahhas intihâbı caiz değildir.

Yirmiüçüncü Madde- Murahhaslık Dâireleri lâakal onbeşbin Ermeni nüfusunu ihtiva etmek üzere yeniden tertip ve tanzim olunacaktır.

Yirmidördüncü Madde- Dersââdet murahhası patrik vekili ünvanını behemehal piskoposluk mertebe-i ruhânîyesini haiz olacak

ve mâhezâ gerek berat-ı âlisinin ahkâmınca ve gerek mevki-i ve vazifece sair murahhaslardan farkı bulunmayacaktır.

Yirmibeşinci Madde- Murahhaslıkların vekâletle idaresi ve vekiller için emr-i Ali tasdiri caiz değildir. Ancak merkez memuriyetlerinden bir sebep-i meşrû ile gaybubet eden murahhaslar ruhabândan birini tevkil edebilirler. Münhal bir murahhaslığın eshab-ı mücbire ve kaviyeden dolayı muvakkata-i vekâlet suretiyle idaresi lâzım gelir ve bu lüzum Mezâhip Nezareti'nce tahakkuk eyler ise Patrikhanece müntehip vekillik memuriyeti ba-tahrirat-ı resmîye tasdik olunabilirler. Fakat bu vekil murahhaslık makamına izafetle Patrikhane meclisleri azalığında bulunamaz.

Yirmialtıncı Madde- Murahhasların maiyetlerinde biri ruhabândan ve diğeri muteberân-ı mahallîden ve nihayet altışar zattan mürekkep olarak iki heyet-i müşavere bulunacaktır. Bu heyetin bir gün sıfatı resmîleri ve murahhaslık vezâifinden mütevellit mes'uliyette âlâka ve müşâriketleri bulunmayup vezâit-i mezkûreden nevi ve mahiyetine göre murahhasın hâvale edeceği mesahilden kendisine muavenet ederler. Reylerinin tatbik ve icrası da murahhasın tasdik ve kabulüne mevkuftur. Mezkûr heyetlerin usûlû in-tihâbiyesiyle muamelât ve tebdilâtına dair lâzım gelen talimât Patrikhane ruhanî ve muhtelite meclislerince müstereken tanzim edilecek ve Mezâhip Nezareti'nin malumatıyla mer-i tatbik olacaktır.

Yirmiyedinci Madde- Her murahhashanenin bir sandığı ve ihtiyaç derecesinde ketebe ve hademesi bulunur. Mezkûr sandık varidatı nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi husustan akz ve istifa olunacak murahhaslık aidatıyla Ermeni ahalinin vuku bulucak te-berruatından ve indel ihtiyaç kilise ve manastırlarla müessest-ı saire emlâki hasılatının murahhashane idaresi için Patrikhane meclis-i muhtelitince tefrik ve tahsis olunacak miktarından ibarettir.

Yirmisekizinci Madde- Murahhaslar indel-lüzum münhasıran vezâifi mezhebîye ifası için daire-i ruhnîyeleri dahilindeki mevakkı-i hükümet-i mahalliye iş'ar etmek şartıyla ruhabandan vekiller tayin ve izam edebilirler. Bu vekillerin hiç bir sıfat-ı resmîyesi yoktur.

Üçüncü Bab

Mevaddı Müteferrika

Yirmidokuzuncu Madde- Patrikhane ruhani ve muhtelite meclislerinin işbu nizamnamenin bidayeti tatbikindeki teşkilat ve inti-

habatı vechiati üzere cereyan eyler: Evvel patrikin makamınca meclis-i ruhanînin ba-berat-ı Ali mensup murahhaslardan terekküp edecek altı azası mevcut ve murahhaslar beyanından bi't-tefrik davet olunarak Mezâhip Nezareti'nde malumat verilir. Saniyen bu suretle teşekkül edecek meclis-i ruhanice mütebaki altı aza dahi bil-intihap memuriyetleri Nezareti müşrûleyhadan tasdik olunur. Sâli-sen, meclis-i mezkûr azasından meclis-i, muhtelite de memuriyeti icap eden dört zât dahi bi't-tefrik bu meclis için lâzım gelen mütebâki sekiz azay-ı gayri ruhâniyeden biri patriklik merkezi ahalisinden olmak üzere patrik tarafından muteberân-ı cemaat meyanından ve hüsnü hali ile maruf zevattan bil-intihap hükümetçe de tensip edildiği halde cümlesinin memuriyetleri Mezâhip Nezareti'nce tasdik edilir. İşbu Nizamnamenin bidayet-i tatbikinde meclis-i ruhânînin umumen piskopos mertebesini hâiz zevattan teşkilinde tenazür hasıl olduğu takdirde noksanının beşten fazla olmamak üzere mütehayyizân-ı ruhabândan zevat-ı münasebe intihabiyle ikmâli caizdir.

Otuzuncu Madde- Ruhanî ve muhtelit meclislerin birlikte, içtima-ı işbu nizamnamede tadad olunan ahvâl ve esbâba münhasır olup başka vesile ile müştereken içtimayı caiz değildir.

Otuzbirinci Madde- Katağikos ve Patriğin kavanin ve nizamât mevzuatı ahkâmına veya menafi-i mülkü devlete muhalif hal ve hareketi vukuunda derecesine göre Mezâhip Nezareti'nden kendisine tenbihât ve ihtarât-ı lâzime-i tahrîriye ifa olunur. Ve ledelicap Nezaretten, Bâb-ı aliye iş'ar keyfiyetle meclis-i mahsus-ı vükelâca itti-haz edilecek karar üzerine Bâ irade-i seniyye Hazret-i Padişahî azil edilebilir. Bu takdirde Patrikhane ruhânî ve muhtelite meclislerine hitaben tasdik ve irsal kılınacak buyurulduy-u samî üzerine alelusul bir kaymakam intihap ve tayin edilerek üçüncü ve dördüncü maddeler mucibince halkının intihâbına şûruğ olunur.

Otuzikinci Madde, Otuzbirinci Madde'de beyan olunan hal ve hareket ve murahhaslar veyahut diğer ruhaban papazlar tarafından vukua getirilir ise derecesine göre faillerinin tenbih ve tevbihini veya azil ve tebdili hakkında Mezâhip Nezaretinden ifa kılınacak tebligâtın ahkâmı Patrikhanece lâzımü'l-infazdır. Bu babda tereddüd ferahi irâesi haklarında muamele-i intihâbiye icra edilecek olan rüesa ve mesnubiyet-i ruhâniyenin Hükümetçe vezâifelerinden ihracını ve patrik ile meclis-i ruhânî haklarında da hükm-ü nizâma muhalefetlerinden dolayı muamelâtı lâzimenin icrasını istilzam eyler.

Otuzüçüncü Madde- Patrikhane meclislerinin azası mecliste umumen veyahut kısmen işbu nizamnamede muayyen vezaif hari-cindeki umura müdahale ve patrik veya rüesa mensubiyet-i ruhânî-yi o yolda hareket ve muamelâta tahrik eyledikleri veyahut mahi-yet-i siyasâyâ ve mülkiyey-i havi veya evâmîr ve tebligât ve devletin tenfiz ve icrasında ifâ-i akibâtı mutazammın bir had ve ha-reket ihtiyar ettikleri halde Mezâhip Nezareti'nce kendileri tevbih veya tebdil olunurlar. Hareketlerinin ehemmiyetine göre muamele-i tebdiliye münbait meclisi mezkûre dahil olmamak kaydını dahi ih-tiva edebilir.

Otuzdördüncü Madde- Mevadd-i sabıkada muayyen muamelât-ı intihâbiyeyi mucip olan ahvâl ve hareket kavanin-i umumîye-i ce-zâîye ahkâmınca failleri hakkında mücezat-ı saireyi müstelzim ise onlar da başkaca takbik ve icra kılınır.

Otuzbeşinci Madde- Nikah ve vaftiz ve cenaze merasimi gibi hizmet-i mezhebiye mukabilinde rüesay-i ruhânîce ifrâd ve cemaat-ten akzı mecaz olan aidatın hatt-ı azamisi ve suret-i istifası heyet-i ruhânâyenin tebeyyün edecek ihtiyacına ve cemaatin sai hâline na-zaran Patrikhane-i ruhanî ve muhtelite meclislerince işbu nizamna-menin tarihi tatbikinden itibaren nihayet iki sene zarfında tayin ve takdir ile patriklik makamından Mezâhip Nezareti'ne bildirilecek ve devletçe de aynen veya tadilen bade'l kabûl işbu nizamnameye tes-yil edilecektir.

Otuzaltıncı Madde- Patrik için mahall-i ikâmet ittihaz olunan Mar Yakup Manastırı'ndaki ruhabân cemaatinin işbu nizamname'de muayyen teşkilât-ı cedîdeye göre hal ve mevkii ve manastır ile em-lâkinin tarz-ı idaresi Patrikhane meclis-i muhtelitenin rey ve müta-lâasına da müracaat olunduktan sonra münhasıran meclis-i ruhânîce bittezekkür olbab da bir kararname-i mahsus tanzim edilecek ve Mezâhip Nezareti'nin inzimam tasvibiyle mevkii-i tatbikiye vaz olu-nacaktır.

Otuzyedinci Madde- 20 Ramazan 279 tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi mefsuhtur.

Otuzsekizinci Madde- İşbu Nizamname tarihi neşrinden itiba-ren mer'idir.

Otuzdokuzuncu Madde- İşbu nizamnamenin icray-ı ahkâmına Adliye ve Mezâhip Nazırları Memurdur.

İşbu lâyiha-i Nizamiyenin Mevkii Mer'iyete vaz'ını ve niza-mât-ı Devlete ilâvesini irade eyledim.

2. Şevval 1334-19 Nisan 1332

Mehmet Reşat

Hariciye Nazırı ve Adliye ve Mezâhîp Nazır Vekili

İmza

Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazır Vekili

İmza

Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazırı Vekili

İmza

Şeyhü'l-İslâm

İmza

Sadrâzam

İmza

Maarif Nazırı ve Posta ve Telgraf ve Telefon ve Ticaret ve Ziraat Nazırları Vekili

İmza

Nâfia Nazırı

İmza

Şurây-ı Devlet Reisi ve Evkâf-ı Hümâyûn Nazırı Vekili

İmza

BEİGE: V

محکم
مجلس
۹۶

محکم دکتور مطهری

شورای دولت تعلیمات داره بنده تنظیم و هیأت عمومی بنده تریق اولوبه بنفوقیه بیانه عید ایزده مه لیم
اولنا نه ۹ صفر ۱۳۴۷ و ۱۱ سرته قالیچه نایح ۱۹۹۶ رتمیل مطهر ده دیانه اولوبه و جابله مطهر
نایح ایرنی بطریق نفه نامش حکمی الفا ایسه ۷ سوال ۱۹۹۶ نایح ایرنی قوچکوسا
و بطریق نفه نامش الفا نه داره قالیچه ۱۹۹۶ نفه مینا موقر مرعیه وضعی موقر مساعده حضرت
شیرازی اولوبه قالیچه مطهر ایزده ۱۹۹۶ موقر مینا موقر مرعیه وضعی موقر مساعده حضرت
حضرت وضعی موقر مینا موقر مرعیه وضعی موقر مساعده حضرت ۱۹۹۶ سرته قالیچه

خانی مطهر	شورای دولت	عبدالله	عبدالله	عبدالله	عبدالله
شیرازی	محمد شریف	عبدالله	عبدالله	عبدالله	عبدالله
ارخان مطهر	نایح ایرنی	عبدالله	عبدالله	عبدالله	عبدالله
عبدالله	عبدالله	عبدالله	عبدالله	عبدالله	عبدالله

Meclis-i Vükelâ Mazbatası

BOA., GMCAD., No: 11, Ermeni Berat Defteri, 1329/1913, s. 25, Orijinali, BOA.,
DUT., 67/1-1.

